

MENGÜ TİMUR

(ö. 679/1280)

**Altın Orda hükümdarı
(1266-1280).**

Batu Han'ın torunu, Togan'ın oğludur; Berke Han'ın vâris bırakmadan ölmesi üzerine Altın Orda tahtına geçti (665/1266). Memlük kaynakları, Berke Han'ın ölümü ve Mengü Timur'un (Münge / Mönge-Timur) tahta çıktığına dair haberler Mısır'a ulaşınca Sultan I. Baybars'ın hem tâziye hem tahta cülûsu dolayısıyla kendisini tebrik etmek için Safer 666 (Kasım 1267) tarihinde Saray şehrine elçi yolladığını yazar. Mengü Timur ve Baybars, Memlük Devleti ile Altın Orda Hanlığı arasında daha önce kurulan dostluk ve iş birliğini sürdürmüşler, bu maksatla hemen her yıl birbirlerine karşılıklı elçiler ve kıymetli hediyeler göndermişlerdir. Ayrıca Baybars, Mengü Timur'a yazdığı mektuplarda İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'la yaptığı mücadele için ona karşı teşvik edici ve cesaret verici ifadeler kullanmıştır (İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir*, s. 288). Mengü Timur'un iç ve dış politikada Berke Han'dan farklı bir tutum izlediği söylenemez. Berke Han zamanında başlayan Altın Orda-İlhanlı mücadelesi onun döneminde de kısa aralıklarla devam etti ve bundan her iki taraf da zarar gördü. Bu mücadelede özellikle Sultan Baybars'ın elçi gönderip Mengü Timur'u kıskırtması önemli rol oynamıştır. Ancak 667'de (1269) yapılan barış antlaşmasından sonra Abaka Han bir daha Altın Orda Hanlığı'nın topraklarına saldırmamıştır. Altın Orda-Memlük yakınlaşmasında Kıpçak menşeli sultanlar tarafından kurulan ve yönetilen Memlük Devleti'nin idarî ve askerî yapısı kadar İlhanlı Devleti ile papalığa karşı yürüttüğü mücadele de etkili olmuştur. Bu sebeple XIII. yüzyılda Altın Orda-Memlük iş birliğine karşı İlhanlı-Bizans ve papalık arasında oluşan siyasî bir bloklaşmadan söz edilebilir.

Mengü Timur 667 (1269) yılında, Türkistan'da Ögedeyoğulları'ndan Kaydu ile Çağatayoğulları'ndan Barak arasındaki mücadeleye Şehzade Berkeçar idaresinde gönderdiği bir kuvvetle müdahalede bulundu ve buradaki Altın Orda nüfuzunun devamını sağladı. Ancak onun dış siyasetinde daima İlhanlı, Bizans ve papalık ilk sırayı almıştır. Ayrıca Ceneviz ve Venediklilerle ticarî ilişkiler başlatılmış ve Cenevizliler, Kefe'de daha sonra Karadeniz ticaretinde önemli rol oynayacak olan

bir koloni kurmuşlardır. Altın Orda-Memlük iş birliğinin Boğazlar üzerinden gerçekleştirilmesi, İlhanlı Devleti'nin Anadolu'daki nüfuzu ve Batı dünyası ile mevcut ilişkileri dolayısıyla Bizans'a baskı yaparak bu iki devletin bağlantısının zaman zaman kesilmesine yol açmışsa da Altın Orda'nın Bizans'a baskısı genelde Boğazlar yolunun açık tutulmasını sağlamıştır. Mengü Timur'un ordusunun 668 (1269-70) yılında İstanbul'u ele geçirmek amacıyla gerçekleştirdiği sefer o sırada İstanbul'da bulunan Memlük elçisi Fârişüddin Mes'ûdî tarafından durduruldu. Fakat elçi, Sultan Baybars'ın izni ve haberi olmaksızın yaptığı bu hareket dolayısıyla Kahire'ye dönüşünde tutuklanmıştır (Nüveyrî, XXVII, 362). 1271'de Altın Orda kuvvetleri, Kırım'ı bağımsız biçimde yöneten ve kendi adına elçi gönderip antlaşma imzalayabilen Berke Han'ın yeğeni nüfuzlu kumandan Emir Nogay idaresinde Trakya üzerine büyük bir akın düzenledi. Bu olay, Bizans İmparatoru VIII. Mihail'i Altın Orda Hanlığı ile ilişkilerini gözden geçirmeye ve ertesi yıl Nogay ile bir dostluk antlaşması imzalamaya yöneltti. İmparator gayri meşrû Kızı Euphrosyne'yi Emir Nogay'a verip çehiziyle birlikte ona kıymetli hediyeler yolladı; bu tarihten itibaren Altın Orda-Bizans ilişkisi olumlu bir seyir takip etti. Mengü Timur, Rus knezlikleri üzerindeki Altın Orda nüfuzunu sürdürmüş, bu maksatla 674 (1275-76) yılında yönetimi altındaki Rus topraklarında idarî ve malî düzenlemelere gidebilmek için nüfus sayımı yaptırmış ve zaman zaman knezlere karşı sefere çıkmıştır.

681'de (1282) Memlük Sultanı Kalavun, emîrlerinden Şemseddin Sungurigutmi ile Seyfeddin Balaban'ın idaresindeki elçilik heyetini kıymetli hediyelerle birlikte Saray şehrine göndermişti. Fakat Mengü Timur, Rus sınırında Kulukova (Aklüküyâ) denilen yerde boğazında çıkan bir çıbandan dolayı ölmüş olduğu için hediyeler, yerine geçen Tuda Mengü Han'a sunulmuştur (679/1280). Mengü Timur'un ölüm tarihini 680 (1281) ve 681 (1282) şeklinde veren rivayetler de bulunmaktadır (Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, I, 527; Nüveyrî, XXVII, 363).

Külük Han ve Hânü'l-âdil unvanlarıyla da anılan Mengü Timur zeki ve adaletli bir hükümdardı. Altın Orda Hanlığı'nda ilk defa kendi adına para bastıran (Kırım 665/1266) han odur.

Memlük kaynakları Mengü Timur'u müslüman göstermektedir. Ancak onun

ya samimi bir müslüman olmadığı ya da dinî hükümleri pek iyi bilmediği veya yerince önemsemediği söylenebilir. Çünkü Berke Han zamanında Emîr Nogay'ın Bizanslılar'ın elinden kurtardığı Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un misafir bulunduğu Saray şehrinde vefat etmesi üzerine oğlu Mes'ûd'u kendisine nikâh düşmeyen üvey annesi Orbay Hatun ile evlendirmek istediği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fi sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Abdülazîz el-Huveytır), Riyad 1396/1976, s. 288, 335, 399-400, 404; a.mlf., *Teşrifü'l-eyyâm ve'l-üşûr fi sîreti'l-Meliki'l-Manşûr* (nşr. Murâd Kâmil), Kahire 1961, s. 3-4, 17-18, 61, 82, 193, 293; Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Behmen Kerfî), Tahran 1338, I, 514-515, 526-527; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 70-75; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVII, 362-364; J. von Hammer, *Geschichte der Goldenen Horde*, Pesth 1840, s. 248-250; M. Cånard, "Un traité entre Byzance et l'Égypte au XIII. siècle et les relations diplomatiques de Michel VIII. Paléologue avec les sultans mamluks Baibars et Qalâ'ün", *Gaude-froy-Demobynnes mélanges*, Damas 1932, s. 218-223; W. G. Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler I* (trc. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul 1941, s. 97, 257, 259, 353; Mustafa Kafalı, *Altın-Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 23, 59-62; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 423-424; A. Yu Yakubovskiy, *Altınordu ve Çöküşü* (trc. Hasan Eren), Ankara 1992, s. 45-46; P. Thorau, *The Lion of Egypt* (trc. P. M. Holt), London-New York 1992, s. 178, 195, 220-221; Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I: Kuruluş Devri*, Kayseri 1994, s. 97-101; R. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, Cambridge 1995, s. 85, 87-89, 92, 127-128; R. A. A., "Mengü-Timur", *İA*, VII, 718-719; W. Barthold - [Yu. Bregel], "Mangü-Timür", *EP* (Ing.), VI, 419-420.

ABDÜLKADİR YUVALI

MENGÜCÜK GAZİ

(ö. 512/1118 [?])

**Mengüçüklü hânedamın kurucusu
(bk. MENGÜCÜKLÜLER).****MENGÜCÜKLÜLER****Selçuklular devrinde
XI-XIII. yüzyıllarda
Erzincan, Kemah, Divriği
ve Karahisar şehirlerinin bulunduğu
bölgeyi yönetmiş olan
bir Türk hânedanı.**

Mengüçüklüler'in hangi Oğuz boyundan geldikleri hakkında bilgi yoktur. Osmanlı tarihçisi Yazıcıoğlu Ali Efendi'nin, Selçuklu Hükümdarı II. Süleyman Şah'ın